



UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Medvlla Theologiæ Moralis

Busenbaum, Hermann

Monasterii Westphaliæ

Cap. II. De restitutione.

urn:nbn:de:hbz:466:1-40957

Quod tamen timeri posset, si extraordinaria acciperentur, *Laym. Escob. & Less. l. 2. ca. 14. d. 8. num. 48.* Ubi docet quod furta minima famulorum ex comestilibus, quæ claudi non solent, non coalescant, si non ad vendendum, sed comedendum tantum accipiantur.

X. Cum à gravi peccato furtum domesticum non potest excusari, tunc uxor tenetur restituere ex paraphernis, filius ex castrensibus, vel quasi, vel si ea non habet, post mortem patris afferre in divisionem hæreditatis, (si quantitas rei ablata sit valde magna, nec pater restitutionem tacite vel expresse dimiserit.) Famuli verò, si sine magna difficultate restituere non possint, jubeantur compensare officiis & obsequiis extraordinariis, quantum possunt, *Laym. l. 3. tr. 5. part. 3. c. 2.*

CAPUT. II.

DE RESTITUTIONE.

DVBIVM. I.

Quid sit Restitutio, & qui teneantur ad eam.

Resp I. Restitutio est actus justitiæ ad salutem necessarius, necessitate præcepti, quo reparatur damnum proximo illatum per injuriam, ita ut radix restitutionis non sit quævis læsio proximi, v.g. contra charitatem, &c. in quibus non habet jus quod violetur, sed ea tantum, quæ est contra justitiam, in qua proprie injuria infertur, hoc est,

L 2. læditur

læditur aliquod jus proximi, quod is habet in re, vel ad rem, in qua damnum patitur. Quod variis modis fieri potest, v. g. furando, defraudando, destruendo, rem alterius negligenter custodiendo, occidendo, mutilando, detrahendo honorem, convitiando, & similibus.

Resp. II. Ex data responsione patet; teneri ad restitutionem eos, qui intulerunt injuriam damnosam. Hæc autem est duplex, scilicet materialis, ut v. g. cum quis rem alienam destruit, accipit bona sine, vel retinet, id est probabiliter, iudicans id sibi licere, vel esse suam: & formalis, qua quis rem alienam destruit, accipit, vel retinet mala fide, id est, cum sciat, vel scire possit, ac debeat, id sibi non licere, & rem non esse suam, v. *Laym. l. 3. t. 2. c. 1. Less. lib. 2. c. 7. dub. 6. Bon. n. 3. q. 1. p. 6.* Unde resolves,

I. Qui injuriam intulit, ex qua alteri nullum est damnum secutum, ut si adulterium commisit, sine damnificatione alterius, non tenetur in conscientia ad restitutionem, cum hæc sit reparatio damni: potest tamen à iudice cogi ad satisfaciendum pro injuria.

II. Quisquis intulit injuriam damnosam, etiam materiale tantum, tenetur restituere; sed non nisi id, quod ex alterius re adhuc habet, vel quo ex ea factus est ditior.

III. Qui intulit injuriam formalem, sive rem adhuc habeat, sive non, tenetur restituere, & quidem tantum, quantum est damnum secutum. An vero sufficit culpa venialis, controvertunt Authores, & sententia utraque probabilis videtur.

videtur, ac in praxi tuta, saltem quando non commodè potest restituere, vid. Auctores citati & Lav. lib. 3. tr. 2. Less. l. 2. cap. 7. du. 6. n. 27. C. Lugo di 8. sect. 5. n. 56.

DUBIUM II.

An qui cooperantur ad damnum alterius, teneantur ad restitutionem?

Resp. Tenentur omnes illi, qui quòquo modo sunt causa influens. & efficax damni secuti, ac qui ex officio, & obligatione justitiæ obligati cavere damnum, non caverunt. Ita communiter Doctores. Unde concludunt, teneri ad restitutionem comprehensos sequentibus verbis:

Iussio, consilium, consensus palpo, recursus, Participans, mutus, non obstant, non mansuetans.

patet ex sequentibus Casibus.

I. Tenetur ad restitutionem mandans, sive expressè mandet, sive tacitè, dicto nimirum, vel factò, ex quo v. g. famulus colligat, herò gratum fore, si faciat; non autem tenetur, qui ratum tantum habet opus suo nomine factum uti nec mandans, si ante executionem mandatum retractet, idque mandatario innotescat: qui tunc non est vera causa. Mol. Less. l. 2. c. 13. dub. 3. Fill. t. 32. n. 54.

II. Tenetur item consulens, aut precibus ac promissionibus ad damnificationem inducens. Quod si tamen ante executionem consilium suum retractet, & quantum potest contrarium suadeat,

deat, etsi non persuadeat, probabile est excusari à restitutione, maximè si eum, cui damnatum paratur, moneat ut caveat. *vid. Bonac. & Tann. 2. d. 4. q. 6. dub. 14. Sa V. Consilium, & Dian. tr. 2. misc. resol. 18. & t. 5. resol. 83.*

III. Tenetur item, qui suo consensu, calculo, vel suffragio, est causa efficax damni. *Less. d. 3. m. 23. Fill. t. 32. c. 3.*

IV. Item palpo, ut qui laude, adulatione, vel exprobratione ignaviae, aliterve alium ad damnandum inferendum excitat, animat. *Less. Fill. l. c.*

V. Item qui inferenti damnū praeberit recursum, illum receperit, illius furta aut instrumenta occultat, vel ea emendo rapinas foyet, &c. *Ibid.* Hi enim omnes, uti & is cui res furtivae traditae sunt in custodiam, tenentur (non manifestato fure) restituere domino. Et sic peccare eos, qui à sartoribus emunt fragmenta panni, seu vestium, docet *Villalo*: apud *Dian. p. 4. t. 4. R. 176.* licet *ibid. Sanch.* excuset eos, qui ista emunt à sartoribus magistris, eò quòd his plerumq; detrahatur plus à justa mercede, quam mereantur ista fragmenta, ideoq; licitè ea retineant. Neque hic à peccato excusari caupones, quia à filiis familias acceptant pecunias, aliasve res parentibus surreptas, notat *Laym. l. 3. t. 2. c. 5. Bon. & c.* Qui verò post delictum ipsum reum juvat ad fugiendum (non concurrente ad delictum) non tenetur restituere: modo non det illi spem refugii in posterum. Tum quia est causa damni, tum quia reo licet fugere, ut infra dicitur. *l. 4. d. 7.*

VI. Item

VI. Item partipans de præda, aut quoquo modo operans; ut agens excubias, applicans scalas, parans instrumenta, conficiens literas, &c. in bello iniquo tormenta advehens, &c. Excusantur tamen (modo actio per se non sit mala) qui ea non sponte, sed justo metu coacti faciunt, ut v.g. cum rustici furto à solis militibus facto, coguntur eorum prædas avehere, vel peccora abigere. *Less. dub. 5. n. 19.*

VII. Item tenentur causæ, quæ privativè ad damnum alterius concurrunt, nimirum mutus, sive non clamans, cum potest, aut non obstans, non manifestans; sed tunc tantum, quando tales ex aliquo pacto, vel officio, vel stipendio &c. tenentur ex justitia damnum cavere *S. Tho. 2. 2. q. 62. a. 7.* Sic Princeps, Magistratus, belli Dux, tenentur ad restitutionem damnorum, quæ à feris, latronibus, militibus, ob ipsorum culpabilem negligentiam dantur. Item Consilarii, Canonici, tacentes, absentantes se, non impediens iniquam constitutionem, vel electionem. Item tutores, administratores bonorum, &c. non impediens damna pupillis, Minoribus, Ecclesiis provenientia. Item custodes montium, vinearum, sylvarum, agrorum, piscinarum, qui damna non impediunt, vel facta non manifestant. *Molin. d. 116. Fill. t. 32. c. 3. q. 12. v. supra l. 3. t. 3. cap. 2.* Item Principes & domini Territoriorum si sciant vias publicas infestari prædonibus, & cum possint, non impediant, tenentur mercatoribus & ceteris viatoribus damna, quæ ab istis accipiunt, compensare, *Dian. p. 8. t. 7. R. 38.*

L 4

VIII. Supra-

VIII. Supradicti non tenentur ad restitutionem quando non fuerunt causa efficax damni, ut v. g. si fur, homicida, non fuerit efficaciter motus mandato, consilio alterius sed nihilominus absolutè erat facturus. Item, si v. g. in Capitulo alii ante te dederint suffragium, ita ut videas te nihil impetraturum, etsi neget: tunc enim non teneris restituere, licet pecces, pro qualitate damni, addendo tuum, vel mandando, consulendo, &c. *Bon. l. c.*

IX. Probabile est, non teneri supradictos, si non sit moraliter certum, eorum mandatum; consilium, efficaciter influxisse: quia in dubio melior est conditio possidentis: præsertim circa materiam justitiæ, *Less. c. 13. d. 4. Bon. q. 2. q. 4. Dian. 2. 3. misc. R. 84. Tan. 2. 2. d. 4. q. 6. d. 14.*

X. Nec tenentur, si efficaciter tantum concurrant ad circumstantias, & modum actus damnosissimi; v. g. si quis tantum impellat alium, ut citius, vel animosius, hoc vel illo loco, vel modo noceat, v. *Laym. l. 2. f. 5. t. 1. c. 5.*

XI. Nec tenetur, qui deliberatè volenti inferre magnum damnum, suadet, ut minus eidem inferat: quia tunc utiliter alterius negotium gerit. Dico eidem, quia non licet impedire damnum unius, cum iniuria alterius.

XII. Non tenetur item (contra *Nav. Ang. &c.*) Confessarius, etsi ex officio confessiones audiat, ut Parochus, &c. si ex negligentia, vel ignorantia, penitentem non moneat, aut obliget ad restitutionem: quia etsi ex officio teneatur benedici penitentem, ideoque peccet graviter omit-

omittendo, quando est necessarium; non tamen ad hoc tenetur ex obligatione erga tertium, quasi ex iustitia debeat eius damnū cavere, aut procurare, ut hoc ei compensetur. Secus tamen dicendum videtur, si positivè restitutionem impediatur ex malitia, imò etiam ex ignorantia crassa, vel culpa lata: quia tunc consilio suo, est causa efficax damni, v. Less. & Bon. d. 1. q. 2. p. II. Laym. l. 3. t. 4. r. 7. & infra l. 6. t. 6. 2. dub. 5.

DUBIUM III.

An supradicti teneantur singuli restituere in solidum, & quo ordine.

Resp. Cum plures damnificantes, vel seorsim singuli rem suam agere possint, vel conjunctim, atque alii aliis plus minusve in damnum influere, hinc ex tali ordine & mensura influxus, ordo & mensura restitutionis sumenda est. Ita comm. Doct. Unde resolves.

I. Si plures absq; consensu, quisque per se seorsim, & casu concurrant ad damnum, singuli non plus tenentur restituere, quàm quod quisque per se damni intulit. Laym. lib. 3. tr. 2. cap. 6.

II. Si plures consensu, & invicem juvantes, id fecerunt, singuli in solidum tenentur restituere totum damnum: quia singuli sunt causa totius damni, cum unus juvet alterum, & procedat ex confidentia, quam habet in auxilio aliorum. Unde si unus eorum restitutionem fecit, potest à reliquis, nimirum à principali totum, aut si is nolit, à reliquis, pro rata singulo-

L s rum,

rum, repetere, *Bon. de rest. d. 1. q. 2. p. II. ex Vasq. Mol. Fill. &c.*

III. Quòd si actio damnificans fuit lucrativa, & aliquem ex cooperatoribus res ablata adhuc existat, aut is eam mala fide absumpsit, tenetur is primo loco restituere ipsam, vel æquivalens; & si ille non faciat, reliqui. *Less. l. 2. c. 13.*

IV. Si actio damnificans non fuit lucrativa, aut quia res periit, & destructa est, ut fit, v. g. in combustione, mutilatione, detractioe, tunc ante alios primò tenetur restituere qui mandavit, vel qui causa fuit primaria, vel executor primarius; ut in bello Princeps, & Dux, & si is non sit facturus, ut quia non vult, vel quia non potest, tenentur reliqui, v. g. cæteri milites. Quod etsi de militibus speculativè verum sit, practicè tamen si excusantur per accidens: tum quia non possunt totum restituere: tum quia dominorum voluntas non est, nec expectatio ut plus restituant, quam partem suam; ideoque si hanc possunt, ad id tenentur; uti & si quid adhuc reliquum habent ex iniquo, *Laym. l. 3. tr. 2. c. 6. n. 5. ex Caiet. Mol. &c.* Imò *Bon. de rest. d. 1. q. 2. p. 10. n. 13. ex Navar. cap. 17. Vasq. & Less. d. 4. n. 37.* dicit militem gregarium, qui alios non induxit, non teneri ad restitutionem totius damni illari à toto exercitu, sed tantum pro sua parte, v. *supra l. 4. c. 1. d. 5. art. 3.*

V. Si damnum passus condonet restitutionem principali damnificanti, etiam minus principales liberantur: non autem vice versa: quia ruente principali, ruit accessorium, non contra. v. *Laym. supra sis.*

DUBIUM IV.

*An teneatur restituere, qui alium impedi-
vit à consecutione alicujus
boni.*

Resp. Attendendum, an lædatur jus alicujus, quod à natura, lege, vel aliter habeat? & an per vim, fraudem, calumniam, & mendacia quis alium impedierit: num vero aliter. Inde enim apud *Laym. l. c. & Bon. q. 2. p. 12.* resolvuntur sequentes Casus.

I. Qui alterum impedit à consecutione rei debitæ ex justitia, tenetur ad restitutionem. *Less. c. 12. dub. 18. Fil. t. 32. c. 3. q. 12. n. 72.*

II. Si res non erat debita ex justitia, sed conferenda ex libera voluntate, tunc qui sine vi, & calumnia callorem inducit, ut v. g. officium, vel legatum, beneficium Ecclesiasticum, & similia dona gratuita non conferat, cui apud se constituerat, aut qui petierat, sed vel nulli, vel alteri etiam minus digno: etsi sæpè is possit graviter peccare, præsertim si id ex odio, vel alio malo fine faciat, non tamen tenetur ad restitutionem. *Azor. 3. p. l. 4. cap. 9. v. usq. Sa. Bonac. p. 12.*

III. Si in re prædicta ex libera voluntate conferenda quis per vim, fraudem, vel calumniam, collatorem induceret, ne ei daret, aut eum à petitione (cùm quis habeat jus petendi) aut à consecutione talis rei, per vim, fraudem, calumniam, vel mendacium impediret (cùm etiam quis jus habeat

habeat ne inique impediatur) is teneretur ad compensationem damni, arbitrio viri prudentis, juxta certitudinem vel probabilitatem, qua alter tale bonum alioqui assecutus fuisse existimaretur: dummodo tamen eo sit dignus; nam si indignus est, non teneretur ad restitutionem, nisi famæ, si eam fortè læserit, *Less. l. 2. cap. 12. d. 18. Molin. rom. 1. d. 135. Sa. V. Restitutionum. 217. Bonac. lc.*

DUBIUM V.

Cui, vel quibus restituendum?

Resp. Attendendum ad naturam justitiæ, & quis damnum patiat, quidve ratio & leges ferant communiter, *vid. Less. & Laym. hic c. 9.* Unde resolves.

I. Quando bona restituenda, sive debita quæcunque, sunt incerta, hoc est, cum cui debeantur ignoras, aut adire non potes, aut illis restituere, tunc si ea habeas sine delicto, ut si invenisti, vel à mercatore v. gr. per errorem accepisti duas ulnas panni pro una, & jam is discessit, nec scis quo abierit, teneris adhibere aliquam diligentiam inquirendi, postquam si spes non sit sciendi dominum, probabile est quod non tenearis ea dare pauperibus, (licet ita pleriq; cum *D. Thoma* sentiant, & sit magis pium ac practicè suadendum) sed possis tibi retinere, ut docet *Petrus Navarra*, quem sequitur *Laym. hic. & Less. l. 2. c. 14. dub. 7. n. 48.* idque *Diana p. 2. t. 3. m. R. 5.* dicit esse tutum in praxi. Si verò ea habeas ex delicto, ut furto, usura, &c. teneris ea restituere pauperibus.

habilitèr sentiunt, posse reddi furi, ut ab eo pretium suum recuperet: quia non constituit rem pejore loco, quàm ante fuerat; & consequenter ipse non infert domino damnum. Quod *Navar. Trul. l. 7. c. 11. d. 4.* admittunt cum hac limitatione; si mox, & non post longum tempus contractum rescindat: vel si certo sciat furem redditurum rem domino; vel si dominus rei sit mortuus, aut absit, ita ut conveniri non possit. Quod si autem pretium suum recuperare non possit à venditore, tenetur reddere domino, & sibi damnum ascribere. Quod si porro sciens rem esse furtivam, emit eo fine, ut invento vero domino restituat, tunc si emit parvo pretio, tenebitur id ei dominus refundere, cum utiliter eius negotium gesserit: secus autem, si pretium esset fere æquale rei; tunc enim sufficit refundere ad arbitrium viri prudentis tantum, quantum videretur meritis rem domini utiliter redimendo, v. *Less. l. c. c. 14. dub. 3. Diana p. 2. t. 3. Res. 5.*

IX. Si bona fide rem alienam, v. g. equum emisti ab altero, v. g. Petro, & vendidisti tertio v. g. Paulo, & postea cognoscatur esse Joannis, eo que repetente à Paulo, Paulus repetat pretium à te, existimat quidem probabile *Navar. & Dian. p. 1. t. 8. R. 68.* non teneri te Paulo id reddere (si in nullo factus sis ditior) sed sufficere, si tuam actionem, quam habes in Petrum, ei cedas. Verum *Sotus Solon. Less. Sayr. Bonac. de rest. q. 4. p. 2.* rectius docent teneri te, exigente Paulo, contractum rescindere, & pretium restituere: tum quia vendidisti rem vitiosam; tum quia teneris de evictione

emptori, nec eum potes remittere ad illum, cum quo nihil habet negotii. Quod si tamen Paulus cum possit, tibi non restituat equum, sed Joanni, & hoc ipso impediatur, quo minus pretium tuum possis recuperare, nec tu teneris ei pretium ab ipso acceptum restituere. *Bon. Less. & c. vid. Trull. cap. 11. d. 3.*

Quæres. Cui restituendi, sive dandi sint thesauri, & alia inventa, quæ habentur pro delictis?

Resp. Quando nullius domini sunt, iure naturali & gentium sunt primo occupantis. Potest tamen per consuetudinem, & leges aliter quid ordinari; quod servandum est. De quo *v. Less. l. 2. c. 5. d. 10. Lay. l. 3. t. 1. c. 5.*

Quæres II. An & cui restituenda, quas capiuntur venatione iuste prohibita?

Resp. Id æstimandum partim ex iure naturæ, partim ex consuetudine & legibus, ac particularibus, ut v. apud *Laym. l. c. l. 3. t. 1. c. 5. n. 14. & Less. c. 8. d. 9. & c. 3. a. V. Venatio.* Ex quibus resolvitur hic casus.

Venator iniquus tenetur restituere saltem damna quæ segetibus fructibusque infert.

DUBI-

pauperibus, vel Ecclesiæ, hospitali, &c. quia debet tunc fieri restitutio meliori modo quo potest, ut saltem, cum corpori domini non proficit, proficit eius animæ, dum in pauperes expenditur. Ita communiter Doctores, ut v. apud Laym. hic.

II. Qui multis minutis furtis, v. g. olei, panis, vini &c. damnum intulit multis civibus, eum teneri restituere non pauperibus, sed ipsis civibus, (minoris deinceps vendendo, aut maiore mensura, donec veniatur ad æqualitatem) dicit Mol. At Vasq. & Esc. dicunt esse probabile, quod possit dare pauperibus præsertim civitatis ejusdem.

III. Quando bona sunt certa, ordinariè restitui debent possessori iusto, à quo accepta sunt, vel cui damnum illatum; etsi is non sit immediatus dominus. Unde quod acceptum est à depositario, commodatario, conductore, custode, administratore, debet, non domino, sed ipsis restitui: quia alioqui ipsis fieret iniuria, si iure possessionis, detentionis, custodiæ, aut utilitatis spoliarentur; & damnum atque lucrum cessans compensari deberet.

IV. Excipitur tamen hinc 1. Si eorum nihil interesset, ut si sine illorum damno, infamia, domino restitueretur. 2. Si probabiliter ipsi putarentur rem absumpturi, vel ablaturi, cum iniuria domini: quo modo bona Ecclesiæ non Prælato dissipatori, sed potius Capitulo restituenda sunt. Item accepta à filio familias, pupillo, furioso, uxore, religioso, si sint ex iis bonis, quorum administratio ipsis non competit, plerumque

que sunt restituenda patri, tutori, marito, Prælato. Sic etiam si bona alicujus publicata, & fisco addicta sint: tunc enim depositum, & similia debita fisco debent reddi.

V. Cum quis ignorato domino cui restituendum erat, non præmissa aliqua diligentia, pauperibus distribuit, non satisfacit domino postea comparanti: secus si diligentia sit præmissa, ut *vid. Loß. l. 2. c. 24. dub. 3.*

VI. Cum dominus quidem scitur, sed ei mitti non potest sine sumptu; tunc si res male accepta est, tenetur restituens aliquas expensas ex se facere; si autem benè accepit, non nisi expensis domini. Quando nullo modo potest mitti, expectandum est ad tempus, & si adhuc non sit spes, reputatur debitum incertum. *Tol. l. 3. c. 23.*

VII. Cum quis accepit rem alienam à possessore bonæ fidei, putante rem esse suam cum non sit, tum si quidem intervenerit aliquod justum pactum; ut depositi, commodati, pignoris, &c. illi restituendum est, & non domino. Qui tamen ex charitate monendus erit, si id ei profuturum putetur, sine alterius graviore incommodo, infamia, &c. *Vasq. Azor. p. 3. lib. 4. c. 3. q. 1.* Si autem aliter accepta est, tunc verò suo domino restitui debet, si eum novisti, & absque incommodo fieri possit.

VIII. Quando à fure, vel alio venditore quis emit, sive mala, sive bona fide, rem furtivam tenetur restituere domino, non furi. *Ita communiter Mol. Regin. to. 1. l. 10. c. 5. n. 40. Tolentus tamen l. 5. cap. 17. Sylv. Ant. Mald. in. 2. t. 4. c. 3. dn. 2. probabili-*

DUBIUM VI.

De rebus quæ debent restitui.

ARTICVLVS I.

Quid debeat restitui ab inferente iniuriam
materiale[m] tantum, siue à possessore
bonæ fidei?

Resp. Qui bona fide damnum intulit, aut possidet aliquid, de quo postea melius cognoscit, tenetur, nec incipiat esse possessor malæ fidei, & detinere alienum, id tantum, & non plus restituere, quod ex ea re ipsi superest, una cum eius fructibus, si extent, vel quatenus inde factus est ditor; præterquam si dominium sibi comparavit per legitimam præscriptionem. Ita communiter Doctores Molin. Sanch. Less. l. 2. c. 6. Bon. d. 1. q. 1. p. 1. Laym. l. 3. t. 2. ca. 3. Unde resolyes.

I. Si vestem v. g. bona fide donatam à fure aut alio, portasti, & ferè attrivisti, ac postea dominus compareat, teneris eam, aut æqualem ei restituere, & insuper persolvere quantum attrita est, si alias vestem æqualis valoris attrivisses: si autem eam amisisti, aut ablata tibi est, &c. ad nihil teneris. Bon. l. c. Laym. num. 1. v. Trull. lib. 7. c. 11. d. 1. Si autem res, quam à fure bona fide accepisti (siue donatione, siue emptione) sit, usu consumptibilis, eamq; cum tuis miscuisti, ita ut discerni nequeat, etsi deinde deprehendas furtivam fuisse, non teneris restituere. Nav.
Sylv

Sylv. Sayr. Less. Bon. d. 1. q. 3. p. 1. quia per istam commixtionem bona fide factam, est in te translatum dominium ut colligitur ex *L. Si alieni num. mi ff. de solut.* Neque cit ratio, cur hæc potius, quam illa pars censeatur aliena, atque adeo perit obligatio realis, & tantum manet personalis in venditore *vid. Dian. p. 4. t. 4. R. 66. Trul. l. 7. ca. 11. d. 3. Less. l. 2. c. 30. d. 18.* ubi addit esse valde probabile, juriq; naturæ conforme, quod verus dominus rei illius ablatae & permixtae (quam diu totus cumulus extat) retineat jus in re, ut ex isto cumulo sibi satisfiat ante alios; imò possit ex eo occultè accipere.

II. Milites bona fide militantes, intellecta potestea belli injustitia id tantum restituere debent, quod adhuc habent ex præda, & quo facti sunt ditiores. *Ben. l. c.*

III. Qui bona fide per inculpam ignorantiam celebravit contractum, quem postea usurarium esse cognoscit, non plus tenetur, quam factus est ditior. *v. Laym. l. 3. t. 2. c. 3.*

IV. Possessorem bonæ fidei, si adhibita diligentia inclinet in eam partem, quod res non sit sua, teneri aliquid restituere juxta inclinationem, docet *Con. d. 34. dubio. num. 93.* At *Palau* tom. 1. d. 3. p. 2. num. ult. putat ad nihil teneri: quia possessio contrariis rationibus non convincentibus præponderat. Idem docet *Vasq.* apud *Escob.* t. 3. c. 3. n. 154. *Dian. p. 4. t. 3. R. 24. & 29.* Si nō glexit investigare veritatem, & deinde sciri non potest, dicit *Palau* l. c. ad nihil teneri.

V. Si bona fide rem vendidisti dono tibi datam,

tam, teneris restituere pretium quia factus es locupletior: & satis debet esse tibi, non habere minus, quam ante. Quod si tamen apud alterum res est, id reddere tenetur. *Ibid. & Vasq. c. 9. §. 2. Mol. Less. l. 2. c. 14. d. 1.*

VI. Si bona fide rem ipse emisti, & vendidisti absque lucro, nihil teneris restituere; sed solus is, apud quem res est. *Mol. l. c. Less. l. 2. c. 14. d. 1, contra Vasq. &c.*

VII. Si rem alienam bona fide donasti, non donaturus aliam, si hanc non habuisses, ad nihil teneris, quia non es factus ditior: secus si aliam donaturus fuisses, (quia tunc parcendo tuæ factus es ditior) vel si aliquid accepisti in renumerationem. *Bon. Trul. l. 7. c. 12. d. 1.*

VIII. Si alienam re lucratus es tanquam instrumento: v. g. frumentum alienum alio deportatum vendidisti, vel pecuniam alienam negotiationi exposuisti, non teneris illud lucrum restituere; quia non est fructus rei alienæ, sed tuæ meræ industriæ: tales enim fructus dicuntur meræ industriæ, quos ipsa natura ex se nullo modo gignit, sed tantum concurrit ut instrumentum operantis. *Laym. l. c. n. 3. ex S. Thom. &c.*

IX. Fructus omnes rei, sive ii sint merè naturales, hoc est, qui vix ullo hominum labore egent, ut foetus animalium, arborum, herbæ & gramina; sive sint simul industriales, sive mixti, hoc est, ad quos æquè, aut magis hominum labor cum natura concurrat, ut v. g. segetes, & quæ serendo gignuntur; item vinum, oleum, lana, &c. quo etiam referuntur pretia locationis domorum, jumento-

mentorū, &c. qui fructus civiles appellantur; hi inquam fructus rei, si percepti, & extantes sint, domino restitui debent; deductis tamen expensis propriis, & aestimatione laboris. Et quidem pretium locationis ex re aliena debet domino restitui, licet is rem, si penes se habuisset, non fuisset locaturus; v. *Laym. l. c.* Si tamen fructus isti reales bona fide possessi fuerint tempore à legè præscripto ad usu capiendum illos, (quod, si adsit titulus, est biennium inter praesentes, inter absentes quadriennium, si autem non adsit titulus, anni 30. cum bona fide) non sunt restituendi, quia usucapio transfert dominium, *Salon. Trul. l. 7. c. 11. d. 3.*

X. Si à fure accepisti (sive bona, sive mala fide) rem usu consumptibilem, v. g. vinum, oleum, triticum, &c. cum propriis ipsius furis rebus permixtum, ita ut discerni non possit; non teneris restituere, si fur ad restituendum sit potens: quia fur per commixtionem istius rei cum propria, acquisivit eius dominium, atque adeo illud

tanquam verus eius dominus potuit trans-

ferre. *Navar. Sanch. Leß. Bon. Trul,*

l. 7. c. 11. d. 3. v. Dian. p. 2. t. 5.

m. R. 40.

ARTI.

ARTICULUS II.

Quid debeat restitui ab inferente iniuriam formalem, seu mala fidei damnificatore seu possessore.

Resp. Id juxta supradicta æstimandum à quantitate tum juris, quod alter habet, tum damni, quod iniuste inferitur; cui æquale reddi debet, nisi aliud de damnificanti mente & consensu rationabiliter præsumatur. *Vnde resolves.*

I. Si damnificatus habeat jus in re, in qua damnum est passus, restitutio ei facienda est in solidum: si autem tantum habeat jus ad rem, restitutio facienda est pro quantitate juris, consideratis circumstantiis: quia non debetur solidus valor rei, quæ expectabatur, cum tantum sit in spe, & multis modis possit impediri.

II. Qui in loco publico suæ civitatis, contra justam prohibitionem pascit, vel ligna cædit, non tenetur ad restitutionem, nisi communitati graviter nocuerit, v.g. stirpes incidendo, arbores ædificiis idoneas sternendo; quia rationabiliter præsumitur mens Reipub. non esse, suis membris usum publicorum rigidius prohibere, quam sub multa solvenda, casu quo deprehendantur.

III. Gravius tamen peccaret, & teneretur ad restitutionem, si quis pasceret in loco alicujus privati: etsi etiam hic præsumi aliquando possit de consensu domini, qui sæpè non intendit ut fiat restitutio, sed ut deprehensus pœnam luat.

IV. Qui venantur, vel piscantur in locis alteri
loca-

locatis, vel aliàs prohibitis, (saltem si ea conclusa, vel circumsepta non sunt) non peccare mortaliter nec teneri ad restitutionem, docet *Dian. ex Less. Dicast. & c. p. 9. t. 9. R. 39. contra Bon. & c.*

V. Etsi probabilius sit, & in praxi communiter tenendum, peccari mortaliter circa vectigalium fraudationem, ex eaque oriri obligationem restitutionis: non omnino tamen improbabiler id alii quidam negant, eo quod consuetudo interpretetur, non esse mentem legislatorum, ad aliud obligare, quàm ut deprehensi mulctentur, *vid. Navar. c. 23. Sa V. Gabella Bon. 9. 9. p. 1. num. 5. & Navar. Fill. t. 28. num. 114, Less. Mol. d. 9. Diana p. 1, t. II. R. 38. & p. 2. t. 17. R. 28. ubi ex Caiet. Med. Sor. & c. docet, non esse negandam absolutionem poenitenti, qui defraudavit gabellas, seu vectigalia imposita rebus iis, quæ emuntur non ad negotiationem, sed ad usus proprios, vel familiaræ, necessaria, v. g. pani, carnibus, piscibus, frumento, oleo & c.*

VI. Cæterum ordinariè iniustus, seu malæ fidei damnificator aut possessor, tenetur non tantum restituere rem ablatam, & fructus perceptos (exceptis suis expensis, & industria) sed etiam sarcire damnum emergens, & luerum cessans: cum vere sit iniusta causa talium damnorum. Unde si dominus re sua retenta, per culturam vel negotiationem percepturus fuisset ex agro suo, aut pecunia centum florenos, & alter parum aut nihil debet is domino suo satisfacere pro centum illis florenis: quamvis communiter soleant domini plurimum remittere, si res componatur, *Lay. lib. 3. tr. 2. c. 4. num. 7.*

VII. Si

VII. Si res aliena, dum iniuste detinetur, crescat, aut pretium eius augeatur; domino crescit, ac proinde id ei praestari debet, *vid. Laym, hic l. 3. §. 2. c. 4.*

VIII. Si res aliena, dum iniuste detinetur, pereat aut deterior fiat, idque casu, vel iusta hostium incursione, vel naturaliter, & certum sit apud dominum aequè peritura fuisse, non tenetur alter restituere: quia nihil novi detrimenti domino apud furem v. g. accidit quod non apud ipsum. Si vero non fuisset peritura apud dominum, vel saltem non nisi per injuriam, tunc iniustus detentor adhuc tenetur ad restitutionem, licet sine sua culpa res perierit, *Laym. t. 2. 4. §. 2.*

IX. Si res aliena apud iniquum detentorem pereat, idque ipsius culpa, aut quia is absumpsit, alteri donavit, destruxit; &c. tunc etiam si domino relicta fuisset certo peritura, nihilominus tenetur pro ea Domino satisfacere ut est communis apud *Laym. l. c. Less. &c.*

X. Qui fingens se pauperem vel alium quam est, extorsit eleemosynam, non tenetur restituere, si parva fuit, qualis ostiatim mendicantibus datur: secus si fuit magna; tunc enim quia subintelligitur conditio hæc, (si pauper es) tenetur restituere secundum *Mol. danti*; secundum *Palaum* vel *danti*, vel aliis pauperibus. *v. Escob. t. 3. E. 2. c. 6. §. 109.*

XI. Qui in extrema necessitate consumpsit, quod ante acceperat commodatum, conductum, vel precarium, non tenetur restituere: quia nec ratione rei acceptæ cum ea nec in se, nec in pre-

pretio extet; nec ratione acceptionis, cum jure eam consumpserit; nec ratione contractus, cum hic non obliget, nisi re pereunte tua culpa, *Less. Hurt. Tur. Dia. p. 5. r. 8. R. 10.* Imò probabiliter ne quidem id, quod ante illam necessitatem eras furatus & in ea consumpsisti; quia furtum tibi non ademit jus, quod ad rem tali casu habebas. *Côn. Pala. Hurt. Dian. l. c. R. 8.* contra *Less. & Vasq.* sicut neque si in ipsa necessitate accepisses & consumpsisses. *Dian. l. c. R. 9. ex Azor & 6. aliis contra Less.*

ARTICULUS III.

An, & quid debeat restitui pro injuria illata corpori, v. g. per mutilationem, occisionem, &c.

Resp. Injustus occisor, mutilator in conscientia tenetur tantum restituere pro damnis bonorum fortunæ, quæ ex tali occisione, vulnere, &c. directè ab eo, causata sunt, juxta prudentis arbitrium: præcisè autem pro vita, membro, vel cicatrice, nihil tenetur restituere secundum rigorem, cum sint bona altioris ordinis, quæ pecunia æstimari non possint. Ita contra *Sotum Sylv. &c.* probat *Less. l. 2. c. 9. d. 23. vid. Laym. l. 3. r. 3.* Unde resolves.

I. Qui occidit ebrius alium, si ebrietas non fuit culpabilis & voluntaria, vel licet fuerit talis, si tamen homicidium vel non prævidit, vel diligentiam debitam adhibuit ad cavendum, non tene-

tur ad restitutionem: tenetur autem, si prævidit,
& non cavit, *Bon. d. 2. q. ult. f. 2. p. 2. ex commun.*

II. Qui occidit Cajum putans esse Titium, tene-
tur ad restitutionem: quia actio ista est Cajo inju-
riosa, *Bonac. l. cit.*

III. Si læsus ante mortem omnia remisit, ad
nihil tenetur occisor, quia filiis non fit injuria in
bonis, nisi quatenus læduntur in parte contra ejus
voluntatem (volenti enim non fit injuria) ergo
sicut per eum jus acquirunt, sic etiam amittunt;
etsi non rectè faciat parens, si filii valdè egeant,
Less. l. 2. c. 9. d. 26.

IV. Etsi præcisè pro vita, membro, occisione,
non sit obligatio restituendi: per sententiam tam-
en judicis cogitur injurians satisfacere pro in-
juria.

V. Consilium est, ut confessarius pro his injur-
gat eleemosynas, Missas, pro salute occisi.

VI. Si occisus, vel mutilatus fuerit servus vel a-
nimal, tunc etiam pro vita & membris facienda
est restitutio: quia horum vita pretio æstimatur;
ac proinde tantum debet restitui, quanti potuis-
set vendi; & pro mutilatione vel cicatrice, quanto
pluris venderetur.

VII. Pro expensis funeris nihil restituitur; quia
illæ aliquando faciendæ tamen fuissent. Nisi fortè
occasione illatæ necis, v. g. extra patriam, majores
fieri oportuerit.

VIII. Restitui debent impensæ factæ in curatio-
nem, & medicamenta vulnerati, vel occisi, *Fill. t.*
32. c. 8. n. 202.

IX. Item lucra, quæ ex mutilatione vel vulne-
ra-

M ra-

ratione cessarunt, non quidem tam in solidum, ac si de facto essent acquisitæ, sed pro majore aut minore spe, quam læsus habuit illa acquirendi, *vid. Trull. l. 7. c. 8. d. 3.*

X. Si homicida à Magistratu plectatur, verius est adhuc teneri ad damna sarcienda; cum morte sua tantum satisfaciat justitiæ publicæ, non hæredibus occisi. Qui tamen, cum plerumque aliud non exigant, videntur esse contenti, ac proinde hæredes homicidæ ad nihil tunc teneri, *Fill. l. c. n. 214.*

XI. Debet autem restitutio fieri tantum parentibus interfecti, filiis & uxori: quia hi soli directè læduntur; cum moraliter censeantur una persona cum occiso. Nisi tamen occideris animo etiam nocendi aliis: nam tunc etiam his restituere teneri dicit *C. Lugo de just. d. 11. num. 8. ex Less. v. Trull. l. c. d. 4.*

XII. Etsi probabile sit, deberi etiam restitutionem creditoribus occisi, si quod damnum illis ex ea cæde obvenit: contrarium tamen etiam probabile (saltem secundum limitationem casus præcedentis,) est; cum occisio illa non sit directè causativa illius damni. *vid. Laym. l. c. n. 4.*

XIII. Non tenetur occisor aliqui deis restituere, quos occisus alebat ex liberalitate: quia damnum illorum per accidens sequitur, *v. Less. l. 2. c. 9. d. 26. Trull. l. c.*

XIV. Nec tenetur ad damna, quæ v. g. provenerint ex morte alicujus innocentis, qui per errorem putaretur homicidium fecisse, & sic captus plecteretur: quin hujus mors non directè causaretur

tur ab ipso, sed per accidens, & ex errore vel malitia accusatorum. v. Bon. d. 2. q. ult. f. 2. p. 21.

ARTICULUS IV.

Quid debeat restitui pro illato stupro?

Resp. Qui virginem per injuriam defloravit, tenetur tantum rependere damnum, quod ei ex tali injuria est secutum; idque vel matrimonio, vel damni æstimatione, ad arbitrium prudentis, ut talem nimirum inveniat, qualem manens virgo invenisset. v. Sanch. l. 7. d. 14. Fill. t. 32. cap. 8. n. 209. Unde resolves.

I. Præcisè pro sola virginitate non obligat restitutio. Unde si stuprum mansit clam, aut non impedivit, quin æquè lautè nuberet, ad nihil tenetur stuprator. Less. Bon. q. 4. de mat. p. 7.

II. Item ad nihil tenetur, si defloravit consentientem, absque vi & fraude, vel promissione matrimonii: quia non est facta injuria, Ib. & Trul. d. 2.

III. Si virginem importunis precibus flexit, nihil tenetur restituere, quia adhuc consensit liberè. Nisi fortè preces tales fuerint, ut cum vi & coactione æquiparentur, ut si conjuncte fuerint cum minis, vel metu reverentiali, v. g. si fuit illius dominus, vel vir magnæ authoritatis, Trul. c. 9. d. 3.

IV. Si per promissionem veram, vel fictam matrimonii eam flexit, tunc tenetur ducere eam: quia in omni contractu, ubi alter ex parte sua acceptavit & implevit, tenetur & alter implere;

etiam si fiktè contraxerit: qui tenebatur ex iustitia verè contrahere; cum alioqui omnia humana commercia fraudibus paterent. Et id quidem verum est, etiamsi stuprator religionem voluisset, *Less. lib. 2. c. 10. d. 3. & 4. Trul. d. 3.*

V. Non tamen tepetur fiktus promissor eam ducere, casu quo. 1. Is puellam valdè notabiliter conditionè excederet, vel verbis usus esset fictionem facilè indicantibus. 2. Si ipsa conscia esset prædicti voti; quia tunc ipsa contraxisset mala fide. 3. Si ipse putavit esse virginem, cum tamen non esset. 4. Si ex matrimonio grave damnum, aut scandalum timeretur. 5. Si ipse jam sacris initiatus est, aut alteri matrimonio copulatus: tunc enim his casibus solum teneretur curare, ut æquè commodè nubat, modo ante dicto, dando scilicet dotem, vel aliter, *vid. Sanch. 1. de matr. di. 10. lib. 1. Trul. l. 7. ca. 9. dub. 3.*

ARTICULUS V.

Quid debeat restitui pro adulterio?

Resp. Cum ex adulterio damnificari possint conjux alter, & proles legitimæ, circa sustentationem; hæreditatem, &c. patet, quod uterque adulterans, nata eis prole debeant, cum id damnum causent, eatenus restituere, quatenus possunt sine detrimento altioris boni, & causatione majoris mali. *Est communis. Laym. l. 3. t. 3. p. 1. c. 14. Unde resolves.*

I. Quod attinet ad ipsam adulteram, ordinariè non tenetur prodere, quod proles ejus spuria sit: nam & viro suo tristitiam, & sui odium, & discordias

diarum domesticas crearet: ac famam suam prodigeret, quibus damna fortunæ merito cedunt. Accedit, quod proles matri non teneatur credere se esse illegitimam, *Fill. t. 1. c. 32. q. 222.*

II. Debet tamen si potest, aliis industriis damnum compensare, v. gr. 1. diligentius administrando rem familiarem. 2. de cultu corporis detrahendo 3. si habet bona propria, plus legitimis, quam spurio relinquendo. 4. cum inducendo, ut relicta hæreditate vel ejus parte, amplectatur statum Ecclesiasticum vel Religiosum, si idoneus sit, &c. *Trul. l. c. d. 4.*

III. Quod attinet ad ipsum adulterum spurii patrem, etiam ipse sæpè excusatur, vel in toto, vel ex parte; sive quia damnum ab adultera compensatum fuit, vel compensandum creditur; sive quia restitutio non potest fieri sine periculo vitæ, dispendio famæ, turbatione & discordiis familiarum; sive quia non est certus filium esse suum. *v. Lessl. 2. c. 10, d. 6. Bon. de matr. q. 4. p. 15. Trul. l. 7. c. 8. d. 7.*

ARTICULUS. VI.

Quid debeat restitui pro fama & bonis spiritualibus, ut inductione ad peccatum, avocatione à Religione?

Resp. I. Juxta dicta, si restitui non possunt bona ablata ex bonis ejusdem ordinis, non est obligatio faciendi ex bonis diversi ordinis. *Vnde resolves.*

M 3

I. Pro

I. Pro fama, restituenda est fama: cum id non potes, non teneris ad pecuniam, & bona fortunæ, nisi per sententiam à iudice cogaris sic satisfacere. Eadem est ratio de reliquis. Quod si tamen lædendo famam, in bonis etiam fortunæ alteri damnum allatum esset, constat ex supradictis quid faciendum sit. Porro de læsione famæ, &c. v. infra.

II. Si quis alterum induxit ad peccatum suasionem vel exemplo suo, tenetur quidem ex charitate, quoad potest, eum revocare ad meliorem statum; sed non ex iustitia, *Less. l. 2. c. 8. d. 2. n. 20. Lay. c. 8. n. 1.*

III. Si quis autem induxit fraude, dolo, injusto metu, &c. tenetur ad id ex iustitia: quia quisque habet jus, ne injustè lædatur in bonis spiritualibus. Unde si lædatur, debet id spirituale restituere si potest, *Ibid.*

IV. Si quis aliquem (etiam Novitium) abduxit ab ingressu religionis, tamen sine vi & fraude, et si graviter peccarit id irrationabiliter faciendo, ac proinde teneatur ei rursus suadere ingressum ex charitate, non tamen ex iustitia vel illi, vel religioni tenetur, quæ nullum adhuc in eum jus acquisivit, v. *Laym. l. 3. t. 2. c. 8.*

V. Si quis religiosum ad apostasiam induxerit suasionem, aliave cooperatione, obligatur ex iustitia religioni ad restitutionem, non quidem ut ipse (quod aliqui volunt) loco alterius ingrediatur; sed ut suadeat alteri, quoad potest reditum, & compenset monasterio commoda, quæ ex hereditate, bonis, vel industria alterius expectabantur.

VI

VI. Si quis veneno, phyltro, aliove modo alicui destruit memoriã, rationem, &c. tenetur eodem modo, quo mutilator aut vulnerans, de quo *supra* ad restitutionem lucri cessantis, & damni inde secuti in bonis fortunæ.

DUBIUM VII.

De circumstantiis restitutionis.

ARTICULUS I.

Quo tempore, loco, & modo debeat restitui?

Resp. Debet quamprimum, & eo modo ac loco restitui, quo jus & interesse damnificati requirit, & commodè ac mortaliter fieri potest sine gravi incommodo, quod quis pateretur in re sua propria, ultra debitum. *v. Laym. hic lib. 3. tr. 2. cap. 10. Fill. t. 32. c. 4. q. 11. Unde resolves.*

I. Qui non potest commodè restituere aperte, faciat clam, & qui non potest per se, faciat per aliam personam interpositam, v. g. Confessarium.

II. Possessor malæ fidei, v. gr. fur, debet suis sumptibus ad eum locum rem deferre, ubi alter habiturus fuisset, si non fuisset ablata, destructa, vel iniquè detenta, deductis tamen expensis, quas alter eam servando, vel deferendo debuisset facere. Excipe, nisi transferendo deberet plus impendere, quàm res valet: tunc enim plerumque ex præsumpta mente domini posset restituere pauperibus, vel in usus pios, *Bon. q. 6 p. 1.*

M 4

III.

III. Bonæ fidei possessor satisfacit, si restituat in loco, ubi rem possidet.

IV. Debita ex contractu, eo loco & tempore solvi debent, de quo inter partes conventum fuit expressè, vel tacitè, *v. Less. & Bon. l. c.*

V. Si quis possit quamprimum restituere totū, ad id tenetur. Si tamen alter dilatione non peteretur ulterius damnum, aut non notabile, non facile arguendus esset gravis peccari is, qui cum proposito satisfaciendi differret, aut paulatim per partes solveret. *v. Bon. de contr. d. 1. q. 6. p. 1.*

VI. Qui scit se teneri ad restitutionem, & cum possit in vita, non vult restituere, nisi in articulo mortis, vel post mortem per hæredes, absolvi non debet; nec potest: quia semper est in actuali peccato, & impœnitens. *Sal. Sayr. Bon. Trul. c. 14. d. 11.*

ARTICULUS. II.

Quo ordine restitui debeat?

Resp. Certum est, non necessario ordinem servari, quando debitor omnibus solvere potest: quando verò tantum non habet, aut hæredibus reliquit, sequentes Regulæ servandæ.

I. Si debitor rem alterius apud se habet, quocumq; titulo habeat, sive ex furto, sive ex deposito, sive inventione, &c. debet prius restitui domino suo, vel eo deficiente, pauperibus. Similiter si res empta ad creditum, pretio non soluto; adhuc extet *Nav. Sylv. Bon. q. 8. p. 2.* Hoc tamen *Less. c. 15. d. 2. contra Bon. &c.* limitat, nisi venditor ab emptore fideiussorem, vel pignus accepit.

II. Si

II. Si restitutio facienda ratione injustæ actionis, prius restitui debent certa, h. e. quorum domini cognoscuntur, quàm incerta, *Bon. Less. d. 1.* quia illa jure naturæ debentur suis dominis, hæc autem jure solo positivo pauperibus.

III. Prius faciendâ est restitutio debitorum licitè contractorum, quàm usurarum; cum in his dominus non fuerit simpliciter invitus.

IV. Debita ex titulo oneroso prius solvenda sunt, quam quæ debentur gratuito, v. g. ex promissione, quia hæc includunt tacitam conditionem, nisi quid obstet. Hinc debita defuncti solvenda sunt ante omnia legata, etiam pia, *Nav. Sylv. Bon. q. 8. p. 2.*

V. In reliquis debitis servandum est jus particulare loci, si tale sit, & non repugnet juri naturæ. Si nullum sit, sequendum est jus commune, secundum quod 1. Solvenda sunt debita, ad quæ bona debitorum expressè fuerunt obligata. 2. Dos uxoris extrahenda est. 3. Debita, ad quæ bona debitorum sunt tacitè hypothecata. 4. Deposita perditâ in potestate debitorum. 5. Debita privilegiorum. 6. Aliorum creditorum: post quos omnes sunt hi, à quibus usuræ acceptæ sunt, & adhuc post hos restituenda sunt bona incerta. Quando autem multi unius rationis creditores inveniuntur, temporis antiquitas inter eos servanda est, v. *Laym. l. 3. tr. 2. c. 11.* Ubi addit, ex bonis debitoris, si is defunctus sit, imprimis solvendas esse impensas funeris, & quæ ad confectionem inventarii, apertionem testamenti, item Medicos & Pharmacopolas pertinent, v. *Fill. c. 4. q. 13.*

Quæres. Utrum prius exigenti non liceat prius solvere?

Resp. I. Solvens scienter posteriori, præterito qui habet hypothecam priorem, vel privilegiatâ, peccat, teneturq; priori de damno, qui etiam potest recuperare solutum, *Less. d. 5. ex l. Scimus §. Et si præterea c. de jure delib.*

II. Si ex pluribus creditoribus personalibus æqualib. aliquis exigat (sive in judicio, sive extra) tenetur ei integrum solvere: quia diligentia fecit eum potiozem, *Nav. Sylv. Bon. l. c. ex L. Pupillus ff. que in fraudem.*

III. Debitor sciens statum suum labentem non potest non petenti integrè satisfacere, sed debet omnibus personalibus solvere pro rata (si tamen iste solutionem accepisset, an posset retinere controvertitur, *v. Bon. Less. l. c. Trul. l. 7. c. 14. d. 12.*) nec potest uni solvere, omissis aliis, nisi secundum ordinem supradictum.

ARTICULUS III.

Quæ à restitutione excusent?

Resp. Ex parte debitoris excusant ea, quæ faciunt, ut creditor rationabiliter debeat esse contentus, et si de facto non sit contentus. Ira commun. *Doct. vnde resolvuntur. Casus sequentes.*

I. Excusaris in foro conscientiæ (juxta sententiam probabilem) à compensatione damni, si illud datum sit sine tua culpa Theologica gravi, hoc est mortali peccato; nisi aliud cum altero pactus sis, vel inde sis factus ditior. Unde excusaris, si v. g. ali-

aliquem occidisti ex subita ira, ut fuerit motus tantum primò primus, vel secundo primus, vel si ex oblivione non extinxeris candelam, & hinc ortum sit incendium, &c. Quòd si autem advertens periculum in actionibus periculosis, omittas eam diligentiam præcavendi, quam homines ejusdem conditionis communiter præstare solent, graviter peccas, & teneris restituere damna secuta. Porro in foro externo proceditur secundum culpam juridicam, quæ sæpè non est peccatum, & dividitur in latam, levem & levissimam.

II. Excusaris à restitutione incertorum, si fecisti compositionem cum Episcopo, vel Papa. *Leff. c. 16. d. 11. Bon. q. ult. p. 2.*

III. Item si in casu, quo teneris rem restituere pauperibus, tibi ipsi revera indigenti eam des: & tunc quidem postea factus ditior, adhuc non teneris restituere, *v. Lay. l. 3. t. 2. c. 12.*

IV. Si non possis restituere, nisi cum notabiliter graviore damno, tibi vel tuis, vel Reipub. inferendo, quàm aestimari debeat commodum ex restitutione creditori obventorum: tunc enim differre potes, dum cesset ista impotentia. *Lay. l. c. ex Sylv. Navar. &c.* Idq; verum est etsi debitum sit ex delicto, uti & in sequentibus casibus.

V. Si ad restituendum sis impotens, ut si vivere non possis secundum decentiam tui status justè à te acquisiti. Unde si nobilis, v. g. non potest statim solvere, nisi se privet famulis, equis, armis, &c. vel civis primarius; si obeat artem mechanicam sibi insuetam, vel mechanicus nisi vendat instrumenta sua; quibus vivit, aut magnum damnum subeat.

potest differre, & paulatim restituere sine iactura sui status, *Laym. l. e. Bon.*

VII. Quod si tamen tuâ culpâ in illas angustias delapsus sis, v. g. luxuria, ludis, superfluis expensis vestium, tibi imputare debes, quod jam sine status tui amissione non possis satisfacere. *Ibid.*

VII. Quod si item creditor ex dilatione æquale damnum subire debeat, tu potius, quàm is, sustinere debes, cum eius conditio sit melior. Excipitur extrema necessitas, in qua quoad usum, sunt omnia communia. *Ibid.*

VIII. Quod si item damnum, quod timetur ex restitutione, non esset propriorum bonorum, sed in hoc præcisè tantum, quod spoliet se rebus debitis, non potest ideò differre restitutionem: quia hoc non est pati in suis rebus, neq; suum statum amittere, sed est dimittere alienum, & reverti ad statum proprium, *Sayr. Bon.*

IX. Item excusatis à restitutione, si fieri nequit absq; periculo salutis animæ tuæ, vel tuorum, ut v. g. si non possis absq; peccato, ut si sit periculum, ne uxor aut filia se prostituant, ne filii se dent latrociniis, ne ipse per impatientiam incidas in desperationem, *Bon. ex Less. Mol. Fill.*

X. Item, si non possis restituere absq; periculo vitæ, vel notabili detrimento famæ: cum aliàs plus damni sustineres, quàm intulisti, *Bon. q. i. g. ult. p. v.*

XI. Item, si cedas bonis: quia leges concesserunt, ut qui contraxit multa debita, nec habet unde solvat, possit cedere bonis, ea relinquendo in manibus creditorum, & tunc maneat liber, ita ut
etiam

etiam in conscientia sit tutus, retentis instrumentis artis, & quæ ad sustentationem sunt necessaria. Quod si tamen postea redeat ad pinguiorem fortunam, tenetur adhuc restituere, ex *L. cum & filii fam. qui bon. Nav Bon Less.* Ex quo *Trul. l. 7. ca. 15. d. 5.* sic limitat: si acquirat plus, quam ad decentiam status est necessarium ex dicta *L. qui Bon.* Nisi tamen delicta proveniant ex delicto, v. g. furto, eo enim casu tantum posse retinere, quæ simpliciter necessaria sunt ad victum, docet *Nav. Salon. Less. l. c.* etsi hic concedat ea, quæ post cessionem iuste acquiruntur, licitè retineri, si ad statum sint necessaria. *vid. Tol. Laym. l. 3. t. 2. cap. 12. Less. l. 2. cap. 16. d. 3. Bon. Trul. l. c.* Porro etsi cessionem dictam non habere locum in bonis ex delicto provenientius, communiter teneant DD. cum *Laym. l. c.* contrarium tamen ex *Less. Dian. &c.* docet *Trull. loc. c.* Denique etsi debitor principalis cesserit, non ideò liberantur fidejussores, *Lugo Dia. p. 7. t. 8. R. 18. & alii, 8.*

Resp. II. Ex parte creditoris excusat, 1. Si is cui debet restitui, semel remiserit, expressè vel tacitè; v. gr. si laceravit tuum chirographum, vel tibi reddidit. Remissio autem hæc debet esse libera, non metu, fraude, vel mendacio extorta. *Fill. tr. 32. cap. 5. q. 1. Less. l. 2. cap. 16. d. 2.* Excusat in foro conscientia, si solvisti ei, cui debebat tuus creditor *Less. d. 5. Bon. p. 3. 3.* Si compensatio facta est creditori per commodum æquivalens, v. g. per procurationem officii non gratis factam. 4. Omitti, aut saltem differri potest restitutio, imò aliquando debet, si creditor sit abusur⁹, v. g. si quis pecunias tibi

mutuo datas repetat ad fornicandum, vel aliter peccandum. Item si eas repetat ad peccandum contra iustitiam, sive inferendum damnum iniustum tertiæ personæ, nisi tamen ex negatione restitutionis timeretur majus malum.

CAPUT III.

De Contractibus.

DUBIUM I.

Quid in genere sit Contractus?

REsp. Est pactum sive consensus duorum, quo scienter, liberè, & legitimè, uterq; se vicissim, vel minimum saltem una pars, se alteri acceptanti obligat, quocunque signo externo id fiat: ut v. g. in contractu mutui, ex una parte mutuans se obligat non repetere mutuum ante certum tempus, ex altera parte mutuarius se obligat, tunc illud reddere; & sic de aliis. In promissione autem, vel donatione absoluta, una pars tantum obligatur post alterius acceptationem. *Vnde resolvuntur casus sequentes.*

I. Si alteri promisisti, aut donasti interius tantum, aut si externo signo quidem, alter autem non accepit, non fuit contractus, nec obligaris.

II. Invalidus est contractus, si contrahentes sint inhabiles ad contrahendum, vel si jus positivum resistat, v. *Less. l. 3. c. 37. d. 8.*

III. Item si materia contractus sit illicita, ut si sit peccatum, vel illegitima, ut si sup vendat rem alienam.